

SOVYET REJİMİ KISKACINDAKİ İKİ TÜRK YAZARININ ETKİLEŞİMİ: CENGİZ AYTMATOV VE TAHAVİ AHTANOV

Ayşe YILMAZ*

Yazarlar arasında bitmek bilmeyen bir etkileşim vardır. Hemen her yazar eserleriyle ya birilerini etkiler, ya da birilerinden etkilenir. Bu, son derece tabii bir durumdur. Mühim olan, yazarın bu etkileri kendi üslubu içinde eritmesi ve bunu okuyucuya mümkün olduğunca kendine ait gibi aktarabilmesidir. Bu yazıda, Kazak yazar Tahavi Ahtanov'un *Boran*¹ romanı ile Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un romanları arasındaki etkileşim mukayeseli olarak incelenmiştir.

Bilindiği gibi *Gün olur asra bedel*² romanı, aslında hal-i hazırda bir günün hikayesidir. Ancak romanda Yedigey vasıtasıyla geçmişe gidilir ve Cengiz Aytmatov, o bir güne, bir asra sığabilecek genişlikteki olayları kesif bir şekilde yerleştirir. Ahtanov'un *Boran* romanı ise, çoban Kozban'ın, koyunlarını, daha iyi otlaklar bulmak amacıyla, Kuzgun bozkırlarına götürmesiyle başlar. Yazar, çoban Kozban'ın "boran" adı verilen şiddetli rüzgar ve tipi ile beş gün beş gece süren mücadelesini anlatır. Romanda "beyaz canavar" adı verilen boranla kurtlar aynileşir. Yazar her iki tehlikeyi de "beyaz canavar" olarak adlandırır. Romanın sonunda çoban Kozban herşeyini yitirir, ancak boran onun gerçekleri görmesini sağlamıştır. *Boran* romanı ile *Gün Olur Asra Bedel* romanı arasında teknik açıdan benzerlik vardır. Yazarlar yer yer hatırlamalarla maziye giderler. *Gün Olur Asra Bedel*'de Yedigey'in hatırlamalarıyla geçmişe gidilir. *Boran*'da ise geçmiş, *Gün Olur Asra Bedel*'den farklı olarak, değişik şahısların hatırlamalarıyla okuyucuya aktarılır.

Boran romanında Kozban, 2. Dünya Savaşı'na katılır ve savaşta Almanlara esir düşer, daha sonra esaretten kurtulup ülkesine geri döner. Ancak asıl sıkıntılar Kozban'ın ülkesine dönmesinden sonra başlar. Zira yöneticiler savaşta esir düşen askerlere "işbirlikçi" gözüyle bakmaktadırlar. Kozban uzun süre iş bulamaz, dostu

* M.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı B'1,m.

¹ Tahavi Ahtanov, *Boran*, çev: Güneş Bozkaya, İst.: Yar Yayınları, 1972.

² Cengiz Aytmatov, *Gün olur asra bedel*, çev: Refik Özdek, İst.: Ötüken Neş., 1996.

Hasbulatla karşılaşır ve umutlanır, fakat onun da kendisine ihanet ettiğini görünce büsbütün hayal kırıklığına uğrar. Daha sonra çobanlık yapmaya başlar ve kısa sürede yaşadığı çevrenin halkı ve idarecileri tarafından sevilen ve saygı duyulan bir çoban olur. Romanın bu bölümleri Abutalip Kuttubayev'in dramını hatırlatır. *Cengiz Han'a küsen bulut* romanında düşmanla işbirliği yaptığı iftirasına uğrayan Abutalip de Almanlara esir düşmüş ve ülkesine döndükten sonra benzer sıkıntıları o da yaşamıştır. Kozban ve Hasbulat aradan bir süre geçtikten sonra, Hasbulat'ın girişimiyle, tekrar başırlar. Ancak Kozban Hasbulat'ın ihanetini asla unutamaz. Hasbulat Kozban'ı, tıpkı *Cengiz Han'a küsen bulut*'ta Sovyet rejiminin adamı tipindeki Tansıkbayev'in Abutalip'i kullanması gibi, kendi çıkarları için kullanmaktadır. Toplantıda onun eline bir metin tutuşturur ve Kozban'ın kendi görüşlerini aktarmasına müsaade etmez. Benzer bir sahne *Elveda Gülsarı*'da da vardır: Toplantıya katılan Tanabay'ın eline bir metin tutuşturulur ve kendisinden metindeki taahhütleri yerine getirmesi istenir. Tanabay bu olaydan sonra, verdiği sözler için, defalarca pişmanlık duyar ama verdiği sözden geri dönemez.

Gün olur asra bedel romanından sonra "mankurtizm" sosyal değişme ve köküne yabancılaşma temalarını karşılayan bir kavram olarak sosyal psikoloji literatüründeki yerini almıştı.³ Aytmatov, mankurt tipini *Beyaz gemi*.⁴ *Cengiz Han'a küsen bulut*,⁵ *Dişi kurdun rüyaları*⁶ v.d. romanlarında değişik şekillerde işlemiştir. *Boran* romanında Cengiz Aytmatov'un çağdaş mankurtlarının yeni örnekleriyle karşılaşılır. Mankurtlardan ilki Abbasbay'dır. Romanda Abbasbay, Kozban'ın karısı Canel'in ağzından "önemli bir kişi" olarak tanıtılır. Bölge idarecisi olan Abbasbay, 2. Dünya Savaşı sırasında Kozban'ın yokluğunu fırsat bilerek Canel'i ziyaret(!) eder, Çirkin teklifi ve davranışlarıyla Canel'i kızdırır. Ayrıca Canel'e halk düşmanlarını(!) nasıl sindirdiğini anlatır. Bu da onun çağdaş bir mankurt olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer bir noktadır. Abbasbay da tıpkı *Beyaz Gemi*'deki Orozkul gibi sistemin adamıdır, ama sistemi kendi çıkarları doğrultusunda kullanır. *Boran* romanındaki bir diğer mankurt da, Kozban'ın bölük komutanı olan, ona bir dost gibi davranan, ama aslında kendi çıkarları dışında hiçbir şeye önem vermeyen Hasbulat'ır. Başlangıçta onun manfurluğu komandada şüpheye düşülebilir. Ancak çok yakından tanıdığı ve dostu olduğunu iddia ettiği Kozban'ın savaşta esir düşüp ülkesine geri dönmesinden sonra ona karşı gösterdiği olumsuz tavırla Hasbulat da mankurtluğunu gösterir. Nitekim romanda Hasbulat'ın ağzından "yüzü saf ve vücudu hantal" olarak nitelendirilen ve sözleri hiçbir zaman dinlenmeyen bir dost(!) olan Kozban, yaşadığı felaketin ardından, gerçekleri geç de olsa anlar. Roman, yaşanan bu

³ "Günümüzde mankurtizm", *Türk yurtları*, sayı. 2, Bahar 1990 Nisan-Mayıs-Haziran, s. 54.

⁴ Cengiz Aytmatov, *Beyaz gemi*, çev: Refik Özdek, İst.: Ötüken Neş., 1997.

⁵ Cengiz Aytmatov, *Cengiz Han'a küsen bulut*, çev: Refik Özdek, İst.: Ötüken Neş., 1995.

⁶ Cengiz Aytmatov, *Dişi kurdun rüyaları*, çev: Refik Özdek, İst.: Ötüken Neş., 1997.

hayal kırıklığıyla Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı*⁷ romanını hatırlatır. Bu romanda, partiye yıllarca hizmet ettikten sonra partiden kovulan Tanabay'ın dramı anlatılıyordu.

Abbasbay'ın yaptığı kötülüklerden biri de Kozban ve Canel'in çocuğu Murat'ın ölümüne sebep olmasıdır. Abbasbay, Canel'in kendi çirkin teklifini kabul etmemesinden sonra ona düşman olur ve onu oturduğu yerden çok uzakta olan çalışma kamplarına gönderir. Canel, çalıştığı saatlerde oğlu Murat'ı yaşlı komşusuna bırakmak zorunda kalır. Bakımsız kalan Murat hastalanır ve ölür. Romanın devamında Canel, yine Abbasbay'ın emriyle, yedi pudluk (112 kg) bir çuvalı taşımak zorunda kalır ve bu olaydan sonra bir daha çocuk doğuramaz hale gelir. Canel bu acıyı her zaman yüreğinde taşır. Çocuk hasretini komşularının çocuğu Kalamuş'a manevi annelik yaparak gidermeye çalışır. Kalamuş büyür ve "aga" dediği Kozban'a çobanlık işlerinde yardımcı olmaya başlar. Ancak bu işler onun ağrına gitmektedir. Gençlerin çobanlık, yalıcılık gibi işlerle uğraşmak istemedikleri gerçeği *Elveda Gülsarı*'da da işlenir. Tanabay kendisine yardımcı olacak çoban bulamamaktan şikayet eder.

Kozban'ın karısı Canel'de, sorumluluklarının bilincinde olan, kocasına daima sadık ve yardımcı, fedakar kadın tipi görülür. Bu özellikleriyle Canel, Cengiz Aytmatov'un ilk romanlarındaki kadınlardan farklıdır. Aytmatov'un *Cemile*⁸ hikayesindeki asli kahraman Cemile, aşkı uğruna kocasını terkedip herşeye sırtını dönebilen bir kadındır. *Toprak ana*'daki⁹ Aliman ise, kocası Kasım'ın savaşta ölmesinden sonra, herşeyi hiçe sayarak, evli bir çobandan çocuk sahibi olur. Aytmatov'un bu kadın tipi *Gün olur asra bedel*'deki Zarife ile değişir. Zarife de, tıpkı Canel gibi, kocasına ve çocuklarına karşı olan sorumluluklarının bilincinde olan bir kadındır. Bu sebeple, kocası Abutalip tutuklanıp götürüldüğü halde, kendisine aşık olan Yedigey'in aşkına karşılık vermez ve Boranlı'yı terkeder.

Boran romanında Aliasker adındaki tali bir şahsın ağzından önemli bir meseleye dikkat çekilir: Geçmişte yapılan hatalardan dolayı pişmanlık duymak. Aliasker, gençliğinde milliyetçilik ve devrimcilik ikileminde kalmış, neticede devrimciliği seçmiş bir şahıstır. Onun itirafına göre yaçın yanında kuru da yanmıştır. Aliasker, arularının ve eksilerinin farkındadır ve Hasbulat'a şöyle der: "Başarımızın yanısıra pek çok hatanız da olmuştur. Ama bunları anlamak, bundan ders almak sizlerin görevi." (s. 255). Buna benzer duygular Cengiz Aytmatov'un kendisinde de görülür. Aytmatov, toplumun bozulmuşluğu karşısında inançsız tiplerinin yerinc. batıl da olsa bir şeylere inanmış, saf, temiz yürekli insanları getirir ve bu insanlarla toplumun içine girdiği çıkmazdan kurtulabileceği mesajını verir.

⁷ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, çev: Refik Özdek, İst.: Ötügen Neş., 1996.

⁸ Cengiz Aytmatov, *Cemile, Sultanmurat*, çev: Refik Özdek, İst.: Ötügen Neş., 1996.

⁹ Cengiz Aytmatov, *Toprak ana*, çev: İlkü Tamer, İst.: Varlık Yay., 1995.

Boran romanında çalıların arkasına gizlenen Kozban'ın hali şöyle tasvir edilir: "Kozban bir çalının ortasında yatıyordu. Bu dille yalanmış gibi temiz Alman ormanında, şimdi ormanın herhangi bir parçası eğri büğrü bir kütle, bir tomruk, bir sümüklü böcek, bir uç uç böceği olmak için can atıyordu." (s. 168). Bu satırlar Cengiz Aytmatov'un *Beyaz gemi* ve *Kassandra damgası*¹⁰ adı romanlarını hatırlatır. *Beyaz gemi*'deki çocuk, balık olmak ve babasına ulaşmak ister ve romanın sonunda kendini sulara bırakır. *Kassandra damgası*'ndaki Amerikalı gelecek bilimci Robert Bork ise, okyanustaki balinalara özenir ve balina olup onlarla beraber yüzmek ister. "Tabiatla kaynaşma" olarak adlandırılabilen bu durum Ahmet Haşim'de de görülür. Haşim balık olmayı istemez, ama tıpkı Kozban gibi, tabiatın bir parçası, bir karnış olmak ister:

"Akşam, yine akşam, yine akşam,

Göllerde bu dem bir karnış olsam!"¹¹

Cengiz Aytmatov'un romanlarında önemli yer tutan milli unsurlara *Boran* romanında da rastlanır: Kozban, oğlunun ilk ata binişinin şerefine bir şölen verir. Şerife, yolculuğa gidene çay ikram etmenin adet olduğunu söyler. Kozban, cepheye giderken, âdetlerden dolayı, eşi Canel ile istediği gibi vedalaşamaz. Toplantı başkanı İvan Mitrofanoviç'in ağzından çeşitli atasözleri ve deyimler aktarılır: "Ayran istemeye geldinse kabını saklama bari", "Dolap beygiri gibi dönmek.", "Gezen tilki yatan aslandan yeğdir.", "Kara kuzgunlar arasında tek ök karga ben mi olayım?", "Akıntıya kürek çekmek."

Boran, insanın tabiatla mücadelesini anlatan bir romandır. Bu yönüyle Cengiz Aytmatov'un *Dişi kurdun rüyaları* ve *Elveda Gülsarı* romanlarını hatırlatır. Boston, yeni otlaklar bulmak umidiyle, dostu Ernazar ile birlikte "Ala-Mengü" dağının eteklerindeki Kiçibel yaylasına gitmek ister. Ancak Ala-Mengü geçilmesi çok zor olan bir geçittir. Buna rağmen iki dost yola çıkarlar, ancak tam Kiçibel yaylasına yaklaşmışken Ernazar "dipsiz, karanlık bir kuyuya benzeyen" (s. 307) bir çukura düşer ve hayatını kaybeder. Boston, bu olayı hayatı boyunca unutamaz. *Elveda Gülsarı*'daki Tanabay önce yilkücü sonra çobandır. Tanabay da tıpkı Kozban ve Boston gibi vadettiği ürünü elde edebilmek için gücünün üstünde bir gayret sarfeder.

Boran romanındaki Kuşbay ile *Dişi kurdun rüyaları*'ndaki Boston ortak bir görüşü savunur: Otlaklar herkesin insiyatifine verilmelidir. Ancak her iki kahraman da bu görüşü yetkili kimselere kabul ettiremez.

¹⁰ Cengiz Aytmatov, *Kassandra damgası*, çev: Ahmet Pirverdioğlu, İst.: Ötüken Neş., 1997.

¹¹ Ahmet Haşim, "Bir günün sonunda arzu", *Bütün Şiirleri*, Haz: İnci Enginün, Zeynep Kerman, İst.: Dergah Yay., 1994, s. 92.

Tespit edilen bu özellikler gösteriyor ki her iki yazar da merkezi hükümetin edebiyatçılar için tespit ettiği "görünüşte milliyetçi, muhtevada sosyalist" çerçeveye bağlı kalmıştır. Örnekleri çoğaltılabilecek ortak noktalar her ne kadar Aytmatov ile Ahtanov'un birbirini etkilediğini gösterse de, aslında iki yazar da aynı kaynaktan beslenmiştir. Aytmatov'un son romanları, onun bu çizgilerin dışına çıktığını ve evrenselce doğru gittiğini göstermektedir. Fakat, Türkiye Türkçesinde yayınlanmış başka romanı olmadığı için, Ahtanov hakkında hüküm vermek zordur.

